

OM DEN RÄTTADE GYLLENTALSLÄNGDEN PÅ EN RIMSTAV I FULLERÖSAMLINGEN, DAT. 1520.

Av

ARVID LINDHAGEN.

I sin intressanta avhandling »Rimstavar med rättade gyllental före år 1600» (Fataburen 1920 s. 1) har professor Nils Lithberg framdragit den i överskriften angivna rimstaven, vilken han betraktar »som ett av vårt lands värdefullaste kulturföremål, då den bär ett av de tidigaste data någon svensk rimstav äger. Den är daterad 1520.» Han ägnar den en utförlig beskrivning och en grundlig undersökning, vilken senare bland annat ger till resultat, att staven härstammar från Västergötland; och de härför anförda skälen synas icke lämna rum för något tvivel om slutsatsens riktighet. Det som framför allt förlänar denna stav dess värde är den omständigheten, att den utom de gamla gyllentalen även innehåller en rättad gyllentalslängd. »Den äldsta stav med rättade gyllental, som tidigare var känd, härstammade från år 1690. Den nu tidigast kända staven av detta slag är från 1520.» Dessa gyllental har Lithberg (sid. 22) jämfört med andra förut kända serier av dylika, uppenbarligen i avsikt att om möjligt utröna, varifrån de äro hämtade; men resultatet har blivit negativt. Jag skall försöka att komplettera undersökningen i denna punkt.

Granskar man gyllentalstabellen på sid. 23 hos Lithberg, så är det tre smärre fel, som genast falla i ögonen. Det första består däri, att gyllentalet 19 bortfallit i slutet av januari; jag håller för sannolikt, att det stått vid den 31. Det andra felet är i slutet på februari, vars tre sista dagar äro tecknade: —, 11, 3. Då 11 måste

stå *efter* 3, anser jag den rätta läsarten vara: 3, —, 11. Slutligen står vid den 30 nov. gyllentalet 5, som helt enkelt bör utgå. Efter införandet av dessa trenne rättelser ter sig den på staven befintliga gyllentalslängden så som tab. 1 utvisar.

Undersöker man nu de olika lunationernas längd, så äro i största delen av tabellen, från 1 jan. räknat, allesamman utan undantag 29 eller 30 dagar långa och det i allmänhet så, att varannan är kortare och varannan längre. Det första undantaget möter vid övergången från 28 sept. till 29 okt., där en lunation på 31 dagar anträffas. Vid övergången från oktober till november och från november till december råder stor förvirring. Jag utväljer de fall, som synas mig särskilt karakteristiska, och ordnar dem tabellariskt, så att den första kolumnen anger gyllentalet samt den andra och tredje motsvarande lunations längd vid övergången okt.—nov. och nov.—dec.

4 . . . 31 . . . 28	3 . . . 31 . . . 28
1 . . . 31 . . . 28	19 . . . 31 . . . 28
9 . . . 31 . . . 28	8 . . . 31 . . . 28
6 . . . 31 . . . 28	

Då summan av den längre och den kortare lunationen i alla dessa fall är 59 dagar, såsom den rätteligen bör vara, synes det troligt, att gyllentalen äro rätt placerade i oktober och december, men 1 eller 2 dagar för sent i november. Av det anförda framgår därför med största sannolikhet, att stavristaren haft en god förebild, som han följt överallt med undantag för månaden november, där någon konfusion vållat, att gyllentalen genomgående kommit på orätt plats. *Om* man således lyckas finna en anordning av gyllentalen, som är äldre än staven och överensstämmer med densamma i alla månader utom november samt dessutom med säkerhet var tillgänglig vid förfärdigandet, så har man alla skäl att anse sig ha funnit originalet.

Man tänke sig nu en person i början av 1500-talet, som äger en stav med de gamla gyllentalen; han vet, att de genomgående stå 4 dagar för sent, och vill därför göra sig en ny, som är riktig. Den utväg, som för honom måste te sig naturligast, är att helt enkelt förskjuta hela den gamla gyllentalslängden 4 dagar uppåt. Att denna

metod verkligen blivit använd, visa de handskrivna fick-kalendrar (sannolikt senast från mitten av 1500-talet), som omtalas på sid. 14 i min av Lithberg citerade uppsats *Om calendaria perpetua*. Samma anordning av gyllentalen kan man återfinna även i senare tid, så på den av mig sid. 12 f. nämnda Hörningsholmsstaven, daterad 1698.

Men vår tänkte stavristare var måhända inte hågad att göra sin stav alldeles på det enklaste sättet, utan ville komma med något originellt påhitt, en på den tiden icke ovanlig företeelse. Han fann då på att visserligen förskjuta den gamla gyllentalslängden, men icke 4 dagar uppåt, utan i stället 26 dagar nedåt. Gyllentalet 3 flyttades alltså ned från 1 jan. till 27 jan. och efterträdades på sin gamla plats av gyllentalet 19, som i den gamla kalendern står såsom 18 vid 6 dec. På detta sätt fick han den anordning av gyllentalen, som tab. 2 visar.

Jämför man nu tab. 1 med tab. 2 och bortser från Fulleröstavens abnormalt del, 28 okt.—4 dec., så finner man för övrigt fullständig överensstämmelse med undantag av 3 ställen, i det att staven har gyllentalet 2 på den 9 mars (i st. f. den 8), gyllentalet 3 på den 28 mars (i st. f. den 27) och gyllentalet 16 på den 24 dec. (i st. f. den 25). Det torde icke vara förhastat att anse det härmed vara ådagalagt, huru den rättade gyllentalslängden på Fulleröstaven kommit till.

Med originalet för ögonen är det lätt att påvisa det fel, som förorsakat oredan i november. Betraktar man något närmare de båda tabellernas november-kolumner, så kan man göra den iakttagelsen, att fr. o. m. 31 okt. t. o. m. 5 dec. de streckmärkta dagarna (de som sakna gyllental) äro desamma i båda. Detta innebär med avseende på rimstavens förfärdigande, att placeringen av gyllentalens stavar (med bortseende från kvistarna) är felfritt utförd inom detta område. Felet är begånget den 28 okt., där en stav borde ha ristats; men detta har försummats. Efter detta datum ha kvistarna ristats i riktig inbördes ordningsföljd; men den anmärkta försummelsen har vållat, att samtliga gyllental förskjutits nedåt, somliga 1 dag, andra 2. Felet har icke märkts förrän några dagar in i december; men som det var omöjligt att vidtaga någon ändring i det föregående,

Tab. 1.

Rättade gyllental enligt rimstav i Fullerösamlingen, dat. 1520.

Dat.	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.
1	19	8	19	8	8	16	5	—	2	2	2	2
2	8	—	8	—	16	5	—	13	—	—	—	—
3	—	16	—	16	5	—	13	2	10	10	10	10
4	16	5	16	5	—	13	2	—	—	—	18	18
5	5	—	5	—	13	2	—	10	18	18	—	—
6	—	13	—	13	2	—	10	—	7	7	7	15
7	13	2	13	2	—	10	—	18	—	—	15	4
8	2	—	~	—	10	—	18	7	15	15	—	—
9	—	10	2	10	—	18	7	—	4	4	4	12
10	10	—	10	—	18	7	—	15	—	—	12	1
11	—	18	—	18	7	—	15	4	12	12	—	—
12	18	7	18	7	—	15	4	—	1	1	1	9
13	7	—	7	—	15	4	—	12	—	—	—	—
14	—	15	—	15	4	—	12	1	9	9	9	17
15	15	4	15	4	—	12	1	—	—	—	17	6
16	4	—	4	—	12	1	—	9	17	17	—	—
17	—	12	—	12	1	—	9	—	6	6	6	14
18	12	1	12	1	—	9	—	17	—	—	14	3
19	1	—	1	—	9	—	17	6	14	14	—	—
20	—	9	—	9	—	17	6	—	3	3	3	11
21	9	—	9	—	17	6	—	14	—	—	11	19
22	—	17	—	17	6	—	14	3	11	11	—	—
23	17	6	17	6	—	14	3	—	19	19	19	8
24	6	—	6	—	14	3	—	11	—	—	—	16
25	—	14	—	14	3	—	11	19	8	8	8	~
26	14	3	14	3	—	11	—	—	—	—	16	5
27	3	—	~	—	11	—	19	8	16	16	—	13
28	—	11	3	11	—	19	8	16	5	~	5	2
29	11	.	11	—	19	8	—	5	—	5	13	—
30	—	.	—	19	8	16	16	—	13	13	—	10
31	19	.	19	.	—	.	5	13	.	—	.	—

Tab. 2.

Den gamla gyllentalslängden förskjuten 26 dagar nedåt.

Dat.	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.
1	19	8	19	8	8	16	5	—	2	2	10	10
2	8	—	8	—	16	5	—	13	—	—	—	—
3	—	16	—	16	5	—	13	2	10	10	18	18
4	16	5	16	5	—	13	2	—	—	—	7	7
5	5	—	5	—	13	2	—	10	18	18	—	—
6	—	13	—	13	2	—	10	—	7	7	15	15
7	13	2	13	2	—	10	—	18	—	—	4	4
8	2	—	2	—	10	—	18	7	15	15	—	—
9	—	10	—	10	—	18	7	—	4	4	12	12
10	10	—	10	—	18	7	—	15	—	—	1	1
11	—	18	—	18	7	—	15	4	12	12	—	—
12	18	7	18	7	—	15	4	—	1	1	9	9
13	7	—	7	—	15	4	—	12	—	—	—	—
14	—	15	—	15	4	—	12	1	9	9	17	17
15	15	4	15	4	—	12	1	—	—	—	6	6
16	4	—	4	—	12	1	—	9	17	17	—	—
17	—	12	—	12	1	—	9	—	6	6	14	14
18	12	1	12	1	—	9	—	17	—	—	3	3
19	1	—	1	—	9	—	17	6	14	14	—	—
20	—	9	—	9	—	17	6	—	3	3	11	11
21	9	—	9	—	17	6	—	14	—	—	19	19
22	—	17	—	17	6	—	14	3	11	11	—	—
23	17	6	17	6	—	14	3	—	19	19	8	8
24	6	—	6	—	14	3	—	11	—	—	—	—
25	—	14	—	14	3	—	11	19	8	8	16	16
26	14	3	14	3	—	11	—	—	—	—	5	5
27	3	—	3	—	11	—	19	8	16	16	—	13
28	—	11	—	11	—	19	8	16	5	5	13	2
29	11	.	11	—	19	8	—	5	—	13	2	—
30	—	.	—	19	8	16	16	—	13	2	—	10
31	19	.	19	.	—	.	5	13	.	—	.	—

fick man nöja sig med att göra återstoden av december felfri. Härvid har gyllentalet 7, som borde ha stått vid 4 dec., måst bortfalla.

Denna något långsökta förskjutning av gyllentalen nedåt i st. f. uppåt är icke det enda, som stavens upphovsman gjort så att säga bakfram. Såsom Lithberg nämner, är kalendariet anbragt i 12 rader över varandra, en rad för varje månad; och man skulle vänta, att den översta raden avsåge januari, den nedersta december. Men nej, det är tvärtom: januari står nederst. Vidare kunde man förmoda, att varje rad skulle som vanligt läsas från vänster till höger; men även härutinnan bedrar man sig: läsningen skall ske från höger till vänster. Det ena med det andra tyder på en strävan att åstadkomma ett kuriosum.